

SÂKÎ-NÂMELERDE KADEHE DAİR ABOUT THE GOBLET IN SÂKÎ-NÂMES

Özlem ÇAYILDAK*

Öz

Kadeh, klasik Türk şiirinin zengin anlam dünyasında çeşitli benzetmelere konu olan unsurlardan biridir. Birçok isim ve tanımla karşımıza çıkan kadeh, şarap içmek amacıyla kullanılan çeşitli araçlardır. Farklı dillerdeki adlarının yanı sıra kadeh yapıldığı madde, büyüklük, küçüklük gibi detaylarıyla birbirinden farklı isimler almış; rengi, üzerindeki işlemeleri, şekli ve içindeki sıvının bazı özellikleriyle türlü benzetmelere konu olmuştur. Klasik Türk şiiri geleneğinde şarap ve şarapla ilgili unsurlardan bahsetmek en önemli şiir malzemelerindedir. Klasik edebiyatımızın önemli türlerinden biri olan sâkî-nâmeler de kadeh, şarap, sâkî, meclis vb. şarapla uzaktan yakından ilgili kavram, araç, duygu ve düşünceleri anlatan manzum eserler olup bu türde kadeh; rengi, şekli, farklı isim ve çeşitleriyle ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Makalede sâkî-nâme metinlerinden hareketle kadeh isim ve çeşitleri, kadehin benzetildiği unsurlar ele alınarak kavramın daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sâkî-nâmeler, Kadeh, Kadeh İsimleri, Kadeh ile İlgili Benzetmeler.

Abstract

The goblet is one of the elements of the classical Turkish poetry that takes place in the rich sense of meaning and imagination and is subject to various analogies. In the dictionaries, the goblet is often described as a variety of tools used to drink wine, although it may appear with many different names and definitions. Along with its naming in different languages, it has also taken different names with the details such as the material used to produce and its size. The goblet has been the subject of various analogies with its colour, the engravings on it, its shape and some characteristics of the liquid in it. In classical Turkish poetry tradition, talking about wine and elements about wine is among the most important materials of poets. "Sâkî-Nâme"s (Cupbearer's anthology), one of the important types of our classical literature, are also poetical works that describe the closely or remotely related concepts, tools, feelings and thoughts with wine such as glass, wine, sâkî (cupbearer), tavern, gathering and etc. In this type of poem, the goblet is described in detail with its colour, shape, different names and varieties. In this paper, based on the texts of the "Sâkî-Nâme"s, the names and varieties of goblets and the elements that the goblet is associated will be addressed, and thus, a better understanding of this concept will be provided.

Keywords: "Sâkî-nâme"s, Goblet, Goblet Names, Analogies About The Goblet.

Giriş

Sâkî-nâmeler¹, klasik Türk şiirinin yaygın ve önemli türlerinden biri olup gerçek ya da mecazi anlamıyla şarap ve çeşitlerinden, şarapla ilgili araç-gereçlerden, meclisten ve ağırlıklı olarak sâkîden bahseden eserlerdir. Sâkî-nâme, "sâkî" ve "nâme" sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelir. "Sâkî" Arapça bir kelime olup "su veren, su dağıtan; bezm-i işrette içilen şarap ya da diğer içecekleri kadehlere döküp dağıtan, kadeh sunan adam" anlamındadır (Ş. Sami, 2010, 1021). Nâme, Farsça bir kelime olup "mektup, yazı, kitap, dergi, gazete, mecmua" anlamlarına gelir (Kanar, 2015, 906). "Sâkî-nâme" ise "sâkî kitabı" demek olup belirli bir muhteva ve nazım şekliyle yazılmış eserlerin adıdır. Daha çok mesnevi nazım şeklinde ve mütekarib bahrinde yazılmış, ağırlıklı olarak sâkîye hitap edilen, şaraptan, meclisten, meyhaneden, kadehten ve ilgili diğer unsurlardan bahseden manzum eserlerdir. Çoğunlukla sâkîye seslenmelerin yer aldığı, şarabı ve içki meclislerinin araç gereçlerini; içkiyle uzaktan yakından ilgili pek çok duygu, düşünce ve kavramı; kısaca şarap ve şarap etrafında oluşan hayat tarzını anlatan bir türdür.

Türk edebiyatında yazılan sâkî-nâmelerin birçoğu divanların içinde veya mesneviler arasındadır; fakat önemli bir bölümü özellikle 17. yüzyılda yazılanlar bağımsız birer mesnevi şeklindedir. Türk edebiyatında 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sâkî-nâme türünde mesnevi, kaside, terkiib-bend, tercî-bend, müseddes, muhammes, müstezâd, müselles ve dörtlük gibi muhtelif nazım şeklinde pek çok eser yazılmıştır. Türk edebiyatında türün ilk örneği Anadolu sahası dışında Harizmî'nin (14. yy) Muhabbet-nâme adlı eserinde sâkîye seslenmeler şeklinde görülür. Türün en başarılı, ilk örneği Revânî'nin (öl. 1524) İşret-nâme adlı eseridir, bu eser İran ve Türk edebiyatında İşret-nâme adını taşıyan tek eserdir. 17.yüzyılda ayrı ayrı kitaplar halinde yazılmış ve yazarları kendi dönemlerinin önde gelen sanatçıları olan kişilerin sâkî-nâmeleri dikkat çeker, Nevî-zâde Atâî (öl.1635)'nin Âlem-nümâ adıyla bilinen sâkî-nâmesi de bunlardan biridir. Atâî'nin mesnevisi bu türde yazılmış başarılı ve önemli bir çalışmadır, Atâî bu konuda kendisinden

* Türk Dili Okutmanı, Mardin Artuklu Üniversitesi.

¹ Bu çalışmaya konu olan sâkî-nâme metinleri "Arslan, Mehmet (2012). *Osmanlı Edebiyat- Tarih- Kültür Araştırmaları, Sâkî-nâmeler*, (1.Baskı), İstanbul: Kitabevi Yayınevi" adlı eserden taranmıştır.

sonra yetişen şairlere örnek olmuştur. Edebiyat tarihçileri onun eserinin diğerlerinden daha tafsilatlı olduğunu söylese de Revânî ve Aynî'nin sâkî-nâmelerinde de benzer bölümler mevcuttur (Kuzubaş, 2009, 22). 18. yüzyılda ise Aynî (öl. 1766-67)'nin 2008 beyitlik sâkî-nâmesi, bir sâkî-nâmede olması gereken hemen bütün özellikleri taşıması yönüyle sâkî-nâmeler içerisinde muhteva bakımından en doyurucu olandır. Ayrıca Aynî'nin eseri kendisinden önce ve sonra sâkî-nâmelerde görmediğimiz şair-name özelliğine sahiptir (Arslan, 2003, 52). Türk edebiyatında 17, 18 ve 19. yüzyıllar sâkî-nâme türünün hem sayı hem de nitelik olarak en iyi olduğu dönemlerdir. Bu yüzyıllarda Fars edebiyatını geride bırakacak nitelikte, şekil ve muhteva olgunluğuna erişmiş eserler yazılmıştır (Canım, 1998, 51).

Sâkî-nâmelerde karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri olan kadeh, şarap içmek amacıyla kullanılan çeşitli araçların adıdır. "Sıvı içmekte kullanılan bardak, kâse türü kap. İçki içmek için kullanılan küçük bardak, bu bardakta bulunan içki" (Çağbayır, 2017, 804), "Bardak, küçük bardak, içki bardağı" (Devellioğlu, 2004, 478), "içki içmeye yarayan ayaklı bardak" (Türkçe Sözlük, 2011, 1257) ifadeleriyle sözlüklerde tanımlanır. İçkinin konulduğu kap anlamına gelen kadeh, sâkî-nâmelerde genellikle câm şekliyle geçer; ancak şarap kapları olarak fıçı, tulum, testi, kâse, tas, sürahi de beyitlerde karşımıza çıkar.

Konur ekser **fuçuya** bâde-i nâb

Olup mest itdim anı böyle işrâb (Aynî M.1007)

Tulumda hıfz olur gâhî o 'ayyâr

Anı teşhîr ider rindâna hammâr (Aynî M. 1008)

Câm şeklinin yanında kadehi bulan kişi olduğu söylenen Cemşid ile birlikte birçok yerde câm-ı Cem şekli de kullanılır (Şentürk, 2017, 379). Tasavvufi manada kadeh, "âşık, arif ve mürşidin gönlü, içinde gayb nurlarının temaşa edildiği şey, süluk halindeki saliki mest eden vahdet şarabının kadehidir" (Üstüner, 2014, 252).

Kadeh farklı kültür ve toplumlarda farklı şekillerde yapılmıştır. Klasik Türk şiirindeki kadeh ile bugün bizim kullandığımız kadehler aynı değildir; çünkü o dönemdeki kadehler bugünkü gibi küçük değil, daha yayvan ve geniştir. Klasik Türk şiirine konu olan kadeh bugün kâse olarak kullandığımız eşyaya benzemektedir. Kadeh zamanla bir eşya olmaktan çıkmış özellikle Hz. İsa'nın son akşam yemeğinde içtiği kadeh "gradal" gibi kutsallaştırılmaya başlanmıştır. Doğu geleneklerine göre de kadehe bir tür kutsallık atfedilmiştir. Sâkinin mecliste kadehi yere hiç koymaması, hürmetle vermesi de bu kutsallaştırmayla ilgili olmalıdır (Bahadır, 2013, 242).

Kadehin mecliste elden ele dolaşması, hiç yere konulmaması olayına devr denir. Sâkî şarabı kadehe doldurduktan sonra meclisin büyüğüne uzatır daha sonra kadeh elden ele dolaşır, devretmeye başlar. Meclisteki bu devr hadisesi tıpkı güneşin dönmesi gibidir. Özellikle meclisin kurulduğu bahar mevsimleri için şarap devri ifadesi kullanılır. Kadehin meclisi böyle baştan sona dolaştığı zamanlarda meclis ehli hayat bulur, o kadeh karanlık gecede ay ışığı gibidir. Her daim şarap isteyen meclis ehli, sâkîden hiç durmadan kadehi devretmesini ister, sâkî de elinde sürahiyle ortada kadehleri doldurup devrettirir. Hemen bütün şairler bu devr olayından bahsetmişler ve meclisin bir devr meclisi olduğunu vurgulamışlardır.

Perişân ider bezmi rıtl-ı girân

Odur fitne-i devr-i âhir-zamân (Atâî, M. 967)

Devr itmesi sâgarı şarâbın

Tahvîli degil mi âfitâbın (Riyâzî, M. 281)

Piyâle ile devr ide meclisi

'Acep rûh-bahşâ ider herkesi (S.Feyzî, M. 138)

Kadeh, şekli, rengi ve içindeki içkiye yönelik bazı özellikler nispetinde farklı benzetme ve hayallere konu olmuş, kadehle ilgili birbirinden farklı tabirler ortaya çıkmıştır, işte bu tabirlerden biri de kadeh duasıdır. Dua kitaplarında kadeh duası diye bir dua olduğu söylenir. Eskiden tas ve çanak içine dua yazıp bu tasla hastaya su içirmenin bir tedavi tarzı olduğu bilinir. Pek çok şairde ve şiirde karşımıza çıkmasına rağmen klasik Türk şiirinde kadeh duasının tam olarak neye işaret ettiği anlaşılammıştır. Sarhoşlar, şarabın sürahidenden kadehe dökülürken çıkardığı sesi duaya benzetmişlerdir. Harabat âlemlerinde kadehler doldurulurken rintlerin aldıkları haz, dua dinlerken alınan hazza benzetilmiştir (Onay, 2000, 268).

Divan şiirinde kadeh duası mazmun olarak kullanılmış; ancak tüm özellikleriyle açıkça söylenmemiştir. Kadeh duasına dair tüm bilgiler, bu duanın tüm vasıfları, ortaya çıkış hikâyesi, içeriği, kullanılış amaçları gibi detaylar "Şerh-i Du'â-yı Kadeh" isimli, müellifi belli olmayan küçük çaplı mensur eserde mevcuttur. Kadeh duası şerh metinlerine göre, kadeh duasını okuyan kişi dinin gereklerini hiç yerine getirmemiş, sonsuz sayıda günah işlemiş biri de olsa Allah Teâlâ onun tüm günahlarını hemen affeder. Kadeh duası okuyan kişinin muradı müyesser olur. Dinin bu kolaylığını elde etmenin yolu kadeh duası okumaktır. Kadeh duası tedavülde olduğu zamanlarda bazı insanlar tarafından sihir/büyü yapmak

amacıyla da kullanılmıştır (Donuk, 2012). Şairler dert ve gam belâsını def etmek için kadeh duasını okur, üfürür. Kadeh içen kişinin kederi gider, kadeh duası baştaki derdi mahveder. Şarabın ham maddesi olan asma kütüğü eğer kadeh duasıyla dikilmezse şarap bu kadar etkili olmaz, meyhanenin içini parlatamaz. Samimiyet ile fetih kapısına varanın kadeh duası okumuş gibi isteği kabul olur.

Def' itmege derd ü gam belâsın
Okur üfürür kadeh du'âsın (Riyâzî, M. 208)
Gider sâgar ile derûndan keder
Du'â-yı kadeh mahv ider derd-i ser (S.Feyzî, M.98)
Du'â-yı kadehle o dikmezse tâk
Mey itmez derûn hânesin tâb-nâk (Hâletî, M.213)
Hulûs ile varan bulur feth-i bâb
Du'â-yı kadeh-veş olur müstecâb (Fakîrî, M.9)

Sâkî-nâmeler, ağırlıklı olarak şarap, sâkî ve kadehten bahseden manzum eserlerdir. İncelenen sâkî-nâme metinlerinde kadehe çeşitli isimler verilmiş, kadehle ilgili bazı benzetmeler yapılmıştır. Bu isim ve benzetmelerden hareketle bazı kadeh çeşitleri tespit edilmiştir.

1. Kadehe Verilen İsimler ve Kadeh Çeşitleri

1.1. Âftâbe

“Su kabı, matara” demektir (Çağbayır, 2017, 41). Âfitâbe, aslında matara ile eş anlamlıdır; ancak şiirlerde bu kelimeyle daha çok kavisli kulplu ve gaga ağızlı ibrikler kastedilir. Bakır, bronz, gümüş ve hatta altın gibi metallerle çini ve porselenden imal edilir (Şentürk, 2016, 106) Beyitte “âftâbe” ve “âfitâb” arasında ses benzerliğinden dolayı ilgi kurulmuş, kadeh parlaklığı, yakıcılığı ve elden ele dolaşması yönüyle güneşe benzetilmiştir.

Sâkî kanı ol zer-âftâbe
Dönsün yine sâgar âfitâba (Riyâzî, M. 590)

1.2. Aşkar Gözi

Aşkar gözi, bir tür içki kadehidir (Çağbayır, 2017, 109). Edebi metinlerde kullanımından hareketle büyük bir kadeh türü olduğu anlaşılır. Aşkar'ın aynı zamanda meşhur bir at ismi olmasından yararlanan şairler at kulağı adlı kadeh türünü aşkar göziyle birlikte kullanır (Şentürk, 2016, 393-394). Gökyüzünü şarap meclisi olarak tasvir eden şair Süreyya yıldızını da meclisin kadehi olarak tanımlar.

Bezm-i mey olup sipihr-i minâ
Aşkar gözidür ana süreyyâ (Riyâzî, M. 104)

1.3. At Kulağı

“Uzun ayaklı bir tür kadehtir” (Çağbayır, 2017, 110). Metinlerde geçen bu kelimenin şarap mı yoksa kadeh mi olduğu tartışılmış; ancak “şarabı at kulağıyla içelim” gibi ifadelerden bir kadeh cinsi olduğu anlaşılmıştır (Şentürk, 2016, 400). Şairler bazen kadeh diyerek mecaz-ı mürsel yoluyla kadehin içindeki şarabı da kastederler.

Her süsen alup ele ayacı
Aşkına içerler at kulağı (Riyâzî, M. 9)

1.4. Ayak

Ayak, “ayaklı şarap kadehi” anlamına gelir (Levend, 1984, 337) Eski zamanda kullanılan kadehlerin günümüzdekilerden farklı olduğunu düşünürsek ayaklı kadehi şairler daha çok tevriye yapmak için kullanmışlardır; fakat günümüzde ayaklı kadehler kullanılmaktadır.

Mülâyim güzeldür ayagını öp
Zenah-dânın ohşa dudagını öp (Atâî, M. 957)
Sâkî yine bezme dem getürdi
Elde ayacı kadem getürdi (Riyâzî, M. 765)
Olsam ayacı altına el gibi pây-mâl
Ölsem de şîr-i mâderî-veş kan olur helâl (Ferrî, TB. 18)
Bimâr-ı gama kadeh devâdır
Sâkî senin ayagın şifâdır (Nûrî, TB. 18)

Beyitte kadeh, ayacı öpülen, çenesi okşanan mülayim bir güzele benzetilir. Ayakaltında kalıp ölmesi durumunda bile şair kanını ona anasının sütü gibi helal eder. Sâkînin meclise hem ayak basması hem de ayak sunması şifadır. Bir kadeh çeşidi olarak karşımıza çıkan ayak kelimesi tevriyeli kullanımıyla dikkat

çeker, şairler ayak kelimesiyle birlikte ayak öpmek, ayakaltında kalmak ifadelerini kullanıp tevriye yapmışlardır.

1.5. Batt

Batt, "kaz, kuyu veya kova gibi yerlerden su alıp içmeye yarar kulplu bardak; kaz şeklindeki sürahi, maşrapa, uzun boyunlu testi, şarap kabı" anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017, 167).

Harâretten kebâb oldu bât-ı câm

Bozuldı çihre-i sahbâ-yı gül-fâm (Aynî, M.1616)

Kanı sâkiyâ ol bat-ı hoş-sadâ

O ser-sebz-i minâ-yı humret-nümâ (Atâî, M.788)

Meclisinde bizi kebâb eyle

Yâ sebû yâ bat-ı şarâb eyle (Es'ad, M.59)

Batt, kaz şeklindeki sürahi anlamında olup kebab olmak, kebab eylemek ve hoş sesli gibi ifadelerle beraber kullanılmış, kelimenin diğer anlamı olan şarap mezeleri arasında da sayılan ördek kebabını da akıllara getirmiştir.

1.6. Bülbüle

Bülbüle; "şarap, kadeh, renkli deri" anlamındadır (Devellioğlu, 2004, 116). Şairler bu kelimeyle birlikte "söylemek, ağzını yoklamak" ifadelerini kullanarak bülbüle de işaret etmişler, bu şekilde sözcüğü tevriyeli kullanmışlardır.

Surâhî ne söyler 'aceb bülbüle

Pür eyler hemân meclisi kulkule (S.Feyzî, M.361)

Sâf ise eger bülbülenün bize derûnı

Yokla dehenin sâdır olan hüsn-i edâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 3)

1.7. Câm

"Kadeh ve piyâle manasına gelir. Özellikle ayna ve cam denilen şişeye denir" (Mütercim Asım, 2009, 108). Sâkî-nâmeler şarap muhtevası etrafında döndüğü için bu türde kadeh çeşitlerinden çok bahsedilir; câm çeşitli benzetmelerle birlikte en çok kullanılan kadeh ismidir. Câm, yapıldığı maddeyi ve rengini ifade eden kelimelerle câm-ı zerrîn, câm-ı la'lîn, câm-ı yâkutî, câm-ı billûr, câm-ı minâ, câm-ı âteş-reng, câm-ı gül-gün (gül-fâm, gül-reng), câm-ı lale gibi terkipler içinde yer alır.

Yem-i 'işretün câmdur revnakı

Sulandıkça yürür bunun zevrakı (Atâî, M. 946)

İşret denizinin süsü kadehtir, sulandıkça yani kadehin içine şarap konuldukça yürür. Kadeh, şairler tarafından çok defa gemiye benzetilmiştir. Bunun en büyük sebebi işret ve eğlence meclislerinin de deniz olarak hayal edilmiş olmasıdır. Bu denizlerde yani meclislerde gamlı, kederli gönülleri tek kurtaracak, kıyıya çıkaracak olan gemi kadehtir.

Nice bir elde ola câm-ı bâde

Ki dînün hirmenini vire bâda (Revânî, M. 674)

Şair burada şarap kadehi elde olunca din kurallarının harman gibi rüzgârda savrulduğunu söyler. Ekinlerin harmanı yapılırken rüzgârın hatta fırtınanın çıkması yapılan işi kolaylaştırır, eldekileri uçurur. Kadeh ele alınınca da dinin emirleri, ekinin harmanlandığı, rüzgârı uçup gittiği gibi uçar, gider.

Câm elde iken bakmazuz asla göz ucıyla

Ger Hızır sunarsa bize mir'ât-ı Sikender (Bağdatlı Zihnî, TC. 4)

İskender'in aynası şiirlerde çok sık karşımıza çıkar, şarap kadehi, İskender'in aynasına benzetilir; çünkü ondan şarap içen başka bir âlemi seyrederek. Şair kadeh elimizdeyken Hızır bize İskender'in aynasını sunsa ona asla göz ucuyla bile bakmayız, diyerek kadehin her şeyden üstün olduğuna vurgu yapar.

Sâkî bize çekdürme mey-i gussa humârın

Bir câmla kıl 'acele geçen 'ömre mükâfât (Bağdatlı Zihnî, TB.8)

Sâkî-nâmelerde her daim dertli, kederli meclis ehli vardır, bu dertlerin çaresi tabiilerde yoktur, gam hastalığının ilacı bulunmamıştır. Bu gamın dağılması için tek çare şarap içmektir. Bu nedenle birçok beyitte kadehin gam ve kederden kurtardığından bahsedilir.

Gark eyle seyl-i bâdeye gam kişverin tamam

Dârâ'ya gâlib eyledi İskender'i bu câm (Belîğ, TB.47)

Dârâ, İran'ın Keyâniyan sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd, Dârâ-yı Kebîr olarak da bilinir ve çok zaman İskender'in savaş sahnelerinde yer alır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak bilinen Dârâ, İskender'in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (Pala, 2004, 106). Klasik Türk şiiri geleneğinde hem İskender hem de Dârâ yiğitlik, ihtişam ve güç sembolü olarak kullanılır. Bu nedenle şair kadehin tesirini anlatmak, gücüne güç katmak için bu ifadeden yararlanmış ve İskender'in Dârâ'yı mağlup etmesinin ardında kadehin gücünün olduğunu söylemiştir.

Sâkî o câmı vir ki bu derdin devâsıdır

Ya'nî şehîd-i 'aşk olanın kan bahâsıdır (Âkif, TB. 41)

Burada bahsedilen kan bedeli, kısas yerine bazen mağdurun yakınlarına ödenen bir bedeli/cezayı karşılar. Beyitte bahsedilen aşk şehidinin kan bedeli olan şarap aşk şarabıdır. Bu kadeh, aşk ateşiyle yanan ve bu aşka hasret, aşk yolunda canını veren aşk şehidinin kadehidir.

Müreccah câm-ı Cemşîd'e be-her-hâl

Mekân itmiş anı yâkût-ı seyyâl (Aynî, M.960)

Şarap akan bir yakut olunca kadeh de bu yakutun mekânıdır. Çoğu beyitte kadehin maden kaynağı olarak karşımıza çıkması şarabın maden, cevher veya yakut olmasıyla ilgilidir.

İçine bakıldığında dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan câm-ı Cem, efsanevi İran hükümdarlarından Cemşîd'e atfedilen sihirli kadeh olup kim tarafından icat edildiği kesin bilinmiyor. Câm-ı cihân-ârâ (dünyayı süsleyen kadeh), câm-ı cihân-nümâ (dünyayı gösteren kadeh), câm-ı cihân-bîn (dünyayı gören kadeh), câm-ı gîti-nümâ (dünyayı gösteren kadeh) adlarıyla da karşımıza çıkar (Kurnaz, 1993, 41). Cem'in kadehi her hâliyle, her şeyden üstündür, Cem'in adının bugün bile anılma sebebi onun kadehidir, Cem'in kadehini içen bütün dertlerini unuttur.

Sabâh oldı sâkî kanı câm-ı Cem

Uyansun yine şem'-i rindân-ı gam (Atâî, M.1163)

Sabah olması artık aydınlık olması demektir ki aydınlıkta da muma gerek kalmaz. Sabah olmuş; fakat hâlâ muma ihtiyaç varsa demek ki ışığın, aydınlığın kaynağı kadehtir. Kadeh ortada olmayınca sabah olsa bile karanlıktır.

Cem gitdi cihânda nâmı kaldı

Ancak görülürde câmı kaldı (Riyâzî, M.518)

İnsan ölümlü bir varlık olduğundan öldüğünde ardında bıraktıklarıyla anılır. Cem de ölüp gitmiş; fakat dünyada hâlâ ondan bahsedilmektedir. Bunun da sebebi şarabın ve kadehin ona nispet edilmesidir.

Harâbâta vakf itmese câmını

Anar mıydı kimse Cem'ün nâmını (Hâletî, M. 241)

Eğer Cem kadehini meyhaneye bağışlamasaydı, onun adını kimse anmazdı. Beyitte meyhane bir hayır kurumuna, kadeh oraya bağışlanan bir mülke benzetilmiştir. Cem ise bu hayır kurumuna kadehini bağışlamış ve bu yolla adını ölümsüzleştirmiştir.

Bulınmazsa da sâgar-ı Cem hele

Sınuk gönlümi lutf idüp al ele (Ş. Yahyâ, M. 66)

Şairler genellikle gönlü, kırık bir kadeh olarak şiirlerinde kullanmışlardır. Şairlerin gönlü, kırılabilir bir nesne olan kadehe benzetmelerinin ardında şarabın manevi bir kavram olarak değerlendirilmesi ve bu şarabın gönül aracılığıyla idrak edilebileceği fikri vardır.

O mey câmidür câm-ı gîti-nümâ

Peşinden görünür kamu mâ-verâ (Beyânî, M.179)

O, dünyayı gösteren kadeh şarap kadehidir, ardı sıra bütün gerisinde kalan her şey görünür. Maverâ; "ard, geri, bir şeyin ötesinde, arkasında bulunan" anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2004, 587). Maverâ, eşyanın arkasında görünmeyen yüz, görünenden yola çıkıp görünmeyi bulma, anlama meselesi olarak da yorumlanabilir.

Kanı sâkiyâ câm-ı 'âlem-nümâ

Safâ nic'olur görsün ehl-i riyâ (Atâî, M.1240)

Sâkî meded yetişdür câm-ı cihân-nümâyı

Ednâ bir iltifâtın sultân ider gedâyı (Kâzım Paşa, TB. 55)

Şarabın ilk üretildiği günlerde Cemşîd'in şarap içtiği kadeh olarak bilinen câm-ı cihân-nümâ/gîti-nümâ/âlem-nümâ ise yedi feleğin sırrını ayrıntılı bir biçimde gösteren kadehtir. Gizemli özellikler taşıyan câm-ı Cem'de yerkürenin en uzak noktalarında gerçekleşen olaylar bile yansır. Bu öyle bir kadehtir ki kırmızı şarap dolu bu kadehi kaldırıncı billur kadehin aynalaşan güzelliğinde bütün kâinatı görürsün (Yıldırım, 2008, 191). Âlemi gösteren kadeh anlamına gelen câm-ı gîti-nümâ, tasavvufi mecaz olarak kâmil mürşidin kalbini simgeler (Üstüner, 2014, 253). Câm-ı gîti-nümâ, dünyayı gösteren kadehtir, o kadehle yalnızca kâinat değil onun ötesindeki her şey de görünür, bu kadehi içen sırta vakıf olur, fakirken sultan olur, o kadeh sayesinde riya ehli sefanın ne olduğunu öğrenir.

Firâkunda sâkî ciger hûn olur

Dü-çeşmim iki câm-ı gül-gün olur (Atâî, M. 838)

Klasik Türk şiirinde şair daima sevgiliden ayrıdır, bu ayrılık ona büyük ıstırap verir. Sâkî-nâmelerde de sâkî, mâşûk konumundadır. Ayrılığa dayanamayan aşğın ciğeri kanla dolmuştur. Ayrıca ağlamaktan

kızaran gözleri gül rengine dönmüş, iki gözü iki gül renkli kadeh olmuş, gözünden kanlı gözyaşı akmaktadır, bu yönüyle göz kadehe gözyaşı da şaraba benzetilmiştir.

Dil-i zâr idüp câm-ı gül-fâmı nûş

O murg-ı hazân-dîde kılsun hurûş (Atâî, M. 1355)

Güz mevsimiyle sıkıntılı günler kastedilmiş olabilir, gül renkli kadeh sıkıntıları unutturur, sıkıntılar bu kadehin etkisiyle kuş olup uçar.

Câm-ı güle tokunup seherden

Mestâne yürür nesîm-i gülşen (Riyâzî, M.441)

Rüzgâr kadehe dokununca bile mestane olur, gül renkli kadehin rüzgârı bile mest edecek kadar tesirli olduğu anlatılırken, rüzgârın sağa sola rastgele savrulmasının sebebi de mestane oluşuna bağlanmıştır. Sâkî-nâmelerde çeşitli hayaller ve edebî sanatlarla birlikte en çok kullanılan kadeh ismi câm, câm-ı gül-gün, gül-fâm, gül-reng gibi terkiplerle birlikte kadehin renginden ziyade içindeki gül renkli şaraba işaret eder.

Sâkî bize ol câm-ı musaffâyı getir kim

Esrâr-ı Hudâvend-i cihân anda 'ayândır (Sâ'îd Efendi, TB. 6)

Yine bir bezm-i tarab-sâz ile yârân-ı safâ

Çekdiler câm-ı musaffâyı virüp rûha cilâ (Gelibolulu Âlî, TB.1)

Musaffâ; "tasfiye edilmiş, süzölmüş, yabancı maddelerden ayrılmış" anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2004, 686). Câm-ı musaffâ, parlak kadeh anlamında kullanılır. Câm-ı musaffâ, ferahlık getiren kadehtir, sefa meclisinde içilen câm-ı musaffâ ruha parlaklık verir. Cihanın sahibinin sırlarının görüldüğü bu musaffâ kadeh tasavvufi manada âşık ve müridin gönlü, Allah aşkıyla yanan kişinin kalbidir, bu aşk kadehini içen kişinin gönül gözü açılır, bütün sırlara vakıf olur.

Çek sâgar-ı rahşânı nazar kıl ruh-ı hûba

Bihûde sakın çekme bu gam-hânede âlâm (Sâ'îd Efendi, TB. 19)

Dünya, gam çekilen, dert ve keder yeridir. Bu dünyada gam çekmemek için kadeh çekmek ve güzele bakmak gerekir. Klasik şiir geleneğinde rint profilini yansıtan bu düşünceye göre, dünyanın gam ve kederinden kurtulmanın tek çaresi şarap içmek ve güzel sevmektir. Kişi ancak bu yolla dünya denilen bu gam evinde huzur içinde, rahat bir yaşam sürebilir.

Sun dest-i keremle câm-ı rûşen

İtme bize merhabâ uzakdan (Riyâzî, M. 124)

Sâkî, meclise gelenleri karşılar; fakat şarap sunduğu esnada daha çok yakınlaşır. Şair burada uzaktan merhaba etme yakınlaş der ve sâkîden şarap sunmasını ister.

Meded sâkî vir câm-ı rûşen bana

Münevver ola kalbimiz daima (S.Feyzî, M.444)

Rûşen; "aydın, parlak, açık, belli, aşikâr, açıkça" anlamındadır (Kanar, 2015, 487). Kadeh, ruşen ve dıraşan olması yönüyle beyitlerde sıkça karşımıza çıkar. Kadehe o parlaklığı veren kendi etrafında olan işlemler, süsler ve içindeki şaraptır. O câm-ı rûşeni çeken elem çekmez, o parlak kadehi içenin kalbi daima nurlu olur.

Bahâr irdi câm-ı safâ devr ide

Derûndan hemân gerd-i mihnet gide (S.Feyzî, M.509)

Al destüne ol câm-ı safâyı pür olsa

Reşk-i kamer ü gayret-i hurşîd-i semâdur (Feyzî-i Kefevî, TC. 6)

Sâkiyâ lutf eyle bir câm-ı safâ

Cân u dil bulsun ta'allukdan rehâ (S.Celâleddin, M. 37)

Safâ; "saflık, berraklık. Gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk, eğlence" anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2004, 908). Ayrıca Türkçe bir kelime olarak "Topraktan yapılan su kabı, maşrapa." anlamına gelmektedir (Tarama Sözlüğü, 1983, 176). Şairler sefa ile hem eğlenceye hem de kadehe göndermede bulunmuşlardır. Baharın gelişiyile güneşin devredip dönmesi gibi işret meclislerinde kadehlerde dolaşmaya başlar, bu sefa kadehini içenlerin içinden mihnet tozları da gider. Sefa kadehi ay gibi ışık saçandır, o kadeh dolu olunca ay ve güneş bile onu kıskanır. Sâkînin lütfedip verdiği bu kadehle can ve gönül dünyaya bağlılıktan kurtulur, dünyaya bağlılıktan kurtaran kadeh ilahi aşkın vasıtalarından olmalıdır. Tüm manevi gıdaları içeren aşk kadehi, kâmil insanın gönlünü aydınlatır, tevhit neşesine götürür.

'Alevlenmiş hum-ı mey hem-çü tennûr

Sifâl-i âteş olmuş câm-ı billûr (Aynî, M. 1620)

Meh-tâb ile feyz-i câm-ı billûr

Demdir yine ola nûr-ber-nûr (Riyâzî, M. 296)

Billûr, “kesme cam, kristal, duru, temiz ve akıcı, pürüzsüz” anlamındadır (Türkçe Sözlük, 2011, 343). Billûr kadehle cam kadehler kastedilmiş olmalı, içinde alev renkli şarabın olduğu billûr kadeh ateş testisine benzetilmiştir. Billûr kadehin feyziyle ay ışığı nur üstüne nur inmiş gibi parlak olur.

Câm, sâkî-nâmelerde en sık kullanılan kadeh ismidir. İçine konulan içki ve rengiyle ilgili, yapıldığı maddeye ilişkin pek çok tabir vardır. Çeşitli benzetme ve ifadelerle anlatılan câm, câm-ı Cemşid, câm-ı cihân-nümâ, câm-ı gül-gûn, câm-ı musaffâ, câm-ı rûşen ve câm-ı safâ şeklinde de metinlerde karşımıza çıkar.

1.8. Emrûd

“Emrûd; emrûdî, armut biçiminde olan, armudi anlamındadır. Armut şeklindeki kadeh için kullanılmıştır” (Arslan, 2003, 86).

Getür sâkî şarâb-ı portakalı

Vir emrûdî kadehle turma hâlî (Aynî, M.1659)

Eskiden beri incir, hurma gibi çeşitli meyvelerden şarap yapıldığı bilinir, portakal şarabı da şarap çeşitlerinden biridir; ancak sâkî-nâmelerde örneğini yalnızca Aynî’de görmekteyiz.

1.9. Kabak

Kabak, “içki kadehi, şarap tası” anlamındadır (Çağbayır, 2017, 797). Eskiden şişenin bol olmadığı zamanlarda Anadolu’da su kabağını kurutup içini çıkarırlar ve bunu tuz, sirke kabı, maşraba olarak kullanırlardı. Bu kapların büyüğüne şarap konulurdu, küçükleri ise kadeh yerine kullanılırdı (Onay, 2000, 264).

Derûnına uymazmış anun yüzi

Kabak sanduğum çıkdı kan karpuzu (Atâî, M. 888)

Kabak kadehinde kan renginde şarabın olması şairi şaşırtmış, içinin dışına uymadığını, görenleri hayrette bıraktığını dile getirmiştir. Beyitte “içi dışına uymamak, kabak çıkmak” gibi günlük dilde kullandığımız ifadeler kullanılmıştır. Yerli edebiyatın ilk temsilcilerinden sayabileceğimiz Atâî sâkî-nâme’de yerlilik hareketinin öğelerinden deyim ve atasözlerini de kullanmıştır (Kuzubaş, 2009, 85).

O neşveyle gerdûna bassun ayak

Ene'l-hak meyinden pür olsun kabak (Ş.M. Allâme, M. 102)

Ene'l-Hakk şarabı ilâhî aşk şarabıdır. Ene'l-Hak, “Ben Hakk'ım” anlamında bir ifade olup Hallâc-ı Mansur tarafından söylenmiştir. O'nun, bu sözü Hakk'tan rivayeten fenâ hâlinde söylediği nakledilir (Cebecioğlu, 2009, 74). Anadolu’da derviş seyyahlar, abdallar bel kemerlerine keşküller ile matara gibi bir de su kabağı asarlarmış. Bu bilgiler buradaki Hak aşkıyla dolan şarap kadehinin Anadolu’daki dervişlerin taşıdığı kabak olma ihtimalini kuvvetlendirir (Onay, 2000, 264).

1.10. Kâse/Tas

Kâse “Cam, çini, porselen ve topraktan yapılmış dibi derin kap. Bazı nesnelerin çukur olan kısmıdır” (Çağbayır, 2017, 843). Tas “ genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.den yapılmış kap” demektir (Türkçe Sözlük, 2011, 2274).

Neşve-i câvidine cân u cihân olsun fedâ

Tâs-ı ser-şârın leb-i dilber gibi her derde em (Memdûh, K. 12)

Hemân kâse ile sürülsün şarâb

Dil-i zârımı sâkî kıl neşve-yâb (S.Feyzî, M.139)

Sâkî kerem it gel yine bir la'l-i dilber sun bana

Gel kâse-i elmâs ile yâkût-ı ahmer sun bana (Mehmed, Msl. 9)

Her kâse ki sen anı sunarsın

Zehr olsa da içmemek yamandır (Nûri, TB. 22)

Olur meyle memlû kâse dirler

İçüp mest ol anı kıl sonra ezber (Aynî, M. 1011)

Konur sîmîn ü zerrîn tâsa gâhî

Sipih-r-i bezmde gör mihr ü mâhî (Aynî, M. 1013)

Gönlü yaralı âşğın derdinin tek ilacı sevgilinin dudağıdır, sevgilinin dudağı gibi dertlere deva olan başka bir şey de ağzına kadar dolu olan kadehtir, bu nedenle şairler sâkîden kâse kâse şarap isterler. Kâse ile şarap verilince ağlayan gönül neşelenir, kederden kurtulur. Sâkî, cömertlik edip elmas kâseyle sevgilinin dudağına benzetilen kırmızı yakut rengindeki şarabı sunduğunda onun içinde zehir bile olsa içmemek ayıp olur. Ağzına kadar şarap dolu olan kabın adı kâsedir, onu içen sarhoş olur ve şarap kaplarını ezberler. Gümüş veya altından işlemeli tasa şarap konulunca şarap dolu tas gökyüzü meclisindeki ay ve güneş gibi olur.

1.11. Kedû

“Kabak, şarap kabı yapmak üzere kurutulan kabak, kafatası” anlamındadır (Çağbayır, 2017, 863).

Surâhî sebû vü kedû ile câm

İder hıdmete nâ-tamâmî müdâm (S.Feyzî, M. 201)

Kedûsınun enbûbı mîzâb-ı zer

Ki andan şarâb-ı mu'anber akar (Beyânî, M. 206)

Subh ağzını açmadın kedûnun

Biz gösterelim dibin sebûnun (Fâ'izî, M. 140)

Sâkî şarâb-ı nâb ile leb-rîzdir kedû

Zinhâr boş bulunma tehî kalmasun sebû (Belîğ, TB. 36)

Şarap meclisinde hiçbir zaman bitmeyen bir hizmet vardır, kadehler daima şarapla dolup boşalır, işte bu hizmeti devam ettirenlerden biri de kedûdur, onun olduğundan altın renkli şarap akar. Kedû, saf şarapla ağzına kadar doludur, kadehin dolması için testinin de asla boş olmaması gerekir; çünkü kadehi eline alan meclis ehli testinin dibini görene kadar şarap içer. Şairler örneklerde de görüldüğü gibi sebû ve kedû sözcüklerini birlikte kullanmış, ses benzerliğiyle ahenk elde etmişlerdir.

1.12. Ke's

Ke's; “bardak, kadeh, şarap dolu kadeh, şarap dolu kap” anlamlarındadır (Çağbayır, 2017, 875).

Sâkî getir o ke'si dehrin vefâsı yokdur

Nakş u nigârı vardır lâkin cilâsı yokdur (Şâkir Efendi, Msd. 15)

Feryâd u enînimdir olan nây u rebâbım

Hûnâb-ı cigerde ki dolar ke's-i şarâbım (Harputlu Hayri, TB. 18)

Zamanın, dünyanın vefasızlığından yakınan şair, sâkîden nakış ve güzelliklere sahip olan kadehi ister; çünkü kadehin bunca güzelliğine rağmen dünya gibi aldatıcı cilası yoktur. Mecliste ney ve rebap sesinin geldiğini duyanlara o sesin kendi feryadı, iniltileri olduğunu şarap kadehinin de ciğerinin kanıyla dolduğunu ifade eder.

1.13. Kûz

Kûz; “bardak, içki kadehi, çanak, çömlek, tas” anlamındadır (Çağbayır, 2017, 941).

Boş câm ile hâtırım degil hoş

Toldur kûzı subh u şâm gezdür (Nâfi, Msd.1)

Bezm-i mey olup misâl-i dülâb

Tolup boşalurdı kûze-i âb (Riyâzî, M. 652)

Boş kadeh ile gönlü hoş olmayan şair, “doldur bardağı, sabah ve akşam gezdür”, diyerek günün her anında daima dolu istemektedir. Şarap meclisini dolaba benzeten şair, su bardağının da mecliste asla durmadığını her daim dolup boşaldığını söylüyor.

1.14. Mînâ

“Şişe, âb-gîne manasındadır. Türkçe’de sırça denir. Âb-gîne-i elvân manasındadır. O lacivert renkli sırçadır ki kuyumcular bazı saat ve kutu gibi nesnelere gümüş yüzüne nakış ve tarh ederler” (Mütercim Asım, 2009, 523). Mînâ, gökyüzü anlamında da kullanılır, şairler kelimenin bu anlamını da akıllara getirecek şekilde beyitlerde “ felek, kevkeb, sipihr” sözcüklerini de kullanmışlardır.

Sâkî ser-i felekde tâ âfitâb dönsün

Tursun elinde mînâ câm-ı şarâb dönsün (Kâzım Paşa, TB. 46)

Merhabâ ey câm-ı mînâ-yı mey-i yâkût-reng

Devri gelsin senden örgensin sipihr-i bî-direng (Nef'î, TB. 1)

Yârin lebinin bu gice öpdi leb-i mînâ

Besbelli sa'âdetle togar kevkeb-i mînâ (Abdî, TB. 19)

Gökyüzünde güneşin dönmesi gibi şarap kadehi de durmadan döner, yakut renkli şarap kadehi devretmeyi öylesine iyi yapar ki şair gökyüzünün devretmeyi kadehten öğrenmesini tavsiye eder. Mînâ kadeh sevgilinin dudağını öpünce yıldızlar mutlulukla doğar, kadehten içmek, kadehe dudağı değmek birçok yerde kadeh öpmek şeklinde de kullanılır.

1.15. Müseddes

Müseddes; “altılı, altıya çıkarılmış, altı kısımdan meydana gelmiş” anlamındadır (Devellioğlu, 2004, 739). Burada şairin kastettiği altıgen bir kadeh çeşidi olmalıdır, müselles ve müseddes sözcüklerini bir arada kullanarak şair sayı “üçlü, altılı” anlamına gelen bu kelimelerle yakınlık ilgisi kurmuştur.

Müselles ko câm-ı müseddeslere
Tolâdur münâsib gümüş sâgar (Atâî, M. 939)

1.16. Peymâne

“Büyük içki kadehi, ölçek, ölçü kabı, şarap kabı” anlamlarına gelir (Çağbayır, 2017, 1343).

Es-salâ her dem açık mey-hânemiz

Sübha-âsâ devr eder peymânemiz (S. Celâleddin, M.122)

“Es-salâ, halkı namaza davet için kullanılan bir sözdür” (Develioğlu, 2004, 235). Sela, nasıl ki her vakit namaz vaktinde okunur, onun engeli veya tatili yoktur, işte meyhane de öyledir, her an açıktır. Kadeh ise tespih gibi meyhanede sürekli elden ele dolaşır, devreder.

Pür it sâkiyâ câmı rindâne sun

Gözet ‘ahd ü peymânı peymâne sun (Ş.Yahyâ, M.8)

Buyur sâkî tolu peymâne sunsun

Bu gün kim ‘ahd ile peymân senündür (Ahmed-i Dâ’î, TC. 37)

Peymâneye itdüm ahd ü peymân

Anun yolına revân ola cân (Na’im, M. 45)

Bir kadeh çeşidi olan peymâne, sâkî-nâmelerde birçok yerde peymân sözcüğüyle birlikte kullanılmış, böylece ses benzerliği yoluyla şairler ahenk elde etmişlerdir. Örneklerde verdikleri sözü unutmadıklarını söyleyen şairler, canlarını feda etmeye hazır oldukları kadehi isterler. Burada bahsi geçen söz ile kastedilen elest meclisindeki söz olmalıdır. İnsanlar yaratılmadan evvel ruhlar âleminde Allah’ın “Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim)” sorusuna “ Kâlû Belâ (Evet, Rabbimizsin)” demişlerdir. Böylece Allah ve kullar arasında yaratılışın başlangıcında bir sözleşme yapılmış, kullar Yaratıcıya söz vermişlerdir (Üstüner, 2014, 94). İnsanlar dünyaya geldikten sonra bezm-i elest’te Allah’a verdikleri sözü unutup gönülleri Allah’ın dışında başka sevgilerle tanışmıştır. Şairler bu sözü unutmadıklarını ve aşk şarabı istediklerini dile getirirler, ezelde verilen sözün karşılığı olarak istenen şarap, ilahi aşk şarabı olmalıdır. (İçip bezm-i ezelde câm-ı hicrân/Vedâ’ itdim olup ser-mest ü hayrân Aynî M. 469)

1.17. Piyâle

Piyâle; “kadeh, küçük kadeh” anlamındadır (Kantar, 2015, 259).

Anun bir cur’asından bitdi lâle

Kim almışdur ele la’lîn piyâle (Revânî, M.14)

Piyâle dâ’ire-i meclisinde halka-be-gûş

Surâhî hudmetine boynu bağlu bir çâker (Yârî, TB. 66)

Sâkî getir piyâle ki mey nûş idelim

Endûh-ı dehri cümle ferâmûş idelim (Kelâmî, TB. 25)

Bir piyâlen çeken gedâ diller

Kendüyi dehre pâdişâ itdi (Fevrî, TC. 16)

Destinde o âteşin piyâle

Gûyâ ki nihâl-i gülde lâle (B.İzzet, M. 154)

Piyale, bir damlasında lalelerin yeşerdiği, lal renkli kadehtir, mecliste sürâhinin hizmetinde boynu bağlı bir köledir. Bu piyaleyi içenler zamanın dert ve elemelerini unuttur, şifa kaynağıdır. Bu piyaleden içen yoksul gönüller, kendisini zamanın padişahı gibi hisseder. Elde o ateş renkli kadehi gören gül dalında lale açmış zanneder, burada şarap ateşe, güle; kadeh ise laleye benzetilmiştir. Kadeh genel olarak laleye benzetilir; ancak bu benzetme ses benzerliğinden olsa gerek piyale sözcüğünde daha belirgin olarak görülür.

1.18. Ritl-ı Girân

“Ritl, ratl; Eskiden kullanılan bir litre kadar olan sıvı ölçüğü. Büyük kadeh, büyük okkalık kadeh, ağır büyük kadehtir” (Develioğlu, 2004, 879).

Elünde olup câm u ratl-ı girân

Terâzûdan agsun mey-i ergavân (Ş. M. Allâme, M.13)

“Ritl, Grekçe litranın Süryanice yoluyla Arapça’ya geçmiş şekli olup Arap dünyasındaki en yaygın ağırlık birimidir. Latince dengelemek, tartmak anlamındaki libra’dan türemiş denge, terazi, tartı anlamına gelir” (Kallek, 2008, 52). Şair kelimenin denge, tartmak manasından yola çıkarak ratl-ı girânla ilişkili olarak terazi sözcüğünü kullanmış olmalıdır.

Adû ile beni bir tartma sâkiyâ lutf it

Agırla ratl-ı girân ile ‘âşık-ı zârî (Yârî, TB. 72)

Ey sâkî, yabancı ile beni bir görme, ağlayan âşığı ratl-ı girân ile ağırla diyen şair, divan şairlerinin birçoğunda görülen ağırlama fiiliyle uyum sağlayan ratl-ı girân sözcüğünü birlikte kullanmıştır (Şentürk, 2016,130).

1.19. Sâgar

Sâgar; “kadeh, piyale, su kabı ” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2015, 515).

Sâkî getir ol sâgar-ı nûr-efşânı

Kim câmdur ârâyiş-i kasr-ı fânî (Atâî, M. 971)

Fânî köşk ile kastedilen dünyadır. Dünya gelip geçicidir, bu nedenle ona bel bağlanmaz. Dünyadaki mutluluk, üzüntü hepsi geçip gider; fakat bu fânî dünyanın süsü kadehtir, kadeh dünyanın fâniliğini unutturur ve ona katlanmaya sebeptir.

Hâr içse eger ki sâgarından

Rüstem düşe havfa hançerinden (Riyâzî, M. 434)

Akıllılığı ve cesaretini birleştirerek İran’ın en ünlü kahramanı haline gelen Rüstem, şiirlerde kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak karşımıza çıkar. Gençliğinde olağanüstü başarılar göstermiş, hayatı baştan sona İranlılar için gurur vericidir. Hayatının neredeyse bütün dönemleri kötülükler ve kötülerle savaşmakla geçmiştir. Her zaman halkla iç içe yaşayan Rüstem’in efsanesi yaşadığı dönemin sonrasında kaleme alınmış, Fars geleneğinde kahramanlığı, cesareti, korkusuzluğu, yardımseverliği gibi güzel davranışlarıyla bir dünya kahramanı olarak simgeleşmiştir (Yıldırım, 2008, 584). Rüstem güç ve kuvvetin, yenilmezliğin sembolü olsa da dikenin hançerinden korkuya düşecektir. Bu korkuya sebep olan ise, dikenin kadeh içmesidir, kadeh o kadar etkilidir ki dikenin Rüstem’in korkacağı hançere dönüştürür.

O sâgar idi tâc-ı Fağfur u Cem

Başıyla beraber tutar dem-be-dem (S.Feyzi, M.136)

Kadeh Cem ve Fağfur’un tacıdır, bu sebeple daima baş hizasında ya da baş üstünde tutulur. Fağfur, “Çin hükümdarlarına verilen unvan, Çin işi porselen” demektir (Çağbayır, 2017, 483). Kadehin taca teşbihiyle kıymeti ve baş üstünde yeri olduğu anlatılmıştır.

Bir sâgar için terk iderüz iki cihânı

Bir tolu kadehdür bize dünyâya ber-â-ber (Bağdâtlı Zihni, TC. 2)

İki cihan mutluluğunu kadehle elde etmek mümkündür. Dünya ve ahiret mutluluğu birbirine zıt değildir; ahiret mutluluğunu kazanmak için dünyadan vazgeçmek gerekmez; dünyada refah içinde yaşanarak da ahiret mutluluğu elde edilebilir. Burada bahsi geçen kadehle şair hem bu dünyada hem ahirette mutlu olacağını umar ki bu kadeh için iki cihanı feda eder.

Getür o sâgar-ı mu’ciz-nümâyı ey sâkî

Mesih-veş beni bir nefha ile kıl ihyâ (Yârî, TB. 82)

Mesih, Hz. İsa’dır. Hz. İsa’nın adının geçtiği beyitlerde onun ölülere diriltme mucizesi üzerinde durulur, hayat bahsetme, can vermeyle birlikte anılır. Onunla birlikte daima bir hayat emaresi, dem ve nefes söz konusu olur. Sâkînin sunduğu mucizeler gösteren o kadeh bir nefesle Mesih gibi hayat verir.

1.20. Sifâl

Sifâl; “çanak, çömlek gibi topraktan yapılmış kap, toprak kap parçası” anlamlarına gelmektedir (Çağbayır, 2017, 1473).

Hayâlünden olmaz cüdâ bir zamân

Şikeste sifâl-i harâbâtiyân (Hâletî, M. 250)

Hâkimiz yek sifâl-i sahbâ it

Tenimiz sâgar-ı temennâ it (Es’ad, M. 50)

Sifâl, topraktan yapılmış kap demektir. Şairler bundan yola çıkarak bu toprak kabın meyhane, harabat toprağından yapıldığını veya yaratılış hamurumuzun bu toprakla yoğrulduğunu söylerler. Bu nedenle yaratılış mayamızda bulunan bu şarap kabına meylederiz, her daim ona yönelip, isteme sebebimiz aslında budur.

Alup mey-hânedan sâkî türâbı

Kadeh yap vir bana andan şarâbı (Aynî, M. 315)

Beni ta’n itme zâhid virme sıklet

Be-her şey aslına ric’atde elbet (Aynî, M. 316)

1.21. Şişe

Şişe; “içerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap” demektir (Türkçe Sözlük, 2011, 2227).

Ne dem şîşeden bâde rîzân olur
Anun katresi mihr-i rahşân olur (S.Feyzî, M. 354)
Sâkî düşer mi meclis-i 'işretde gam yimek
Derdün var ise sînede gam çekme şîşe çek (Belîğ, TB. 56)
Pür-zahm-ı rîşeyim ben muhtâc-ı şîşeyim ben
Bir câm-ı meyle def' it gönlümden ibtilâyı (Kâzım Paşa, TB. 58)

Şîşeden dökülen şarabın bir damlası parlayan güneştir. İşret meclisinde gam çekmek yakışmaz orada şîşe çekmek gerekir. İçinde gül renkli şarabın olduğu gül şîşesi, yaralarla dolu gönül ilacıdır; çünkü o şîşe gönülden belayı def eder.

1.22. Tolu

Tolu, "dolmuş olan, dolu, içki dolu kadeh" demektir (Çağbayır, 2017, 1688). Meclis ehli sâkinin her daim dolu kadeh sunmasını, boşalan kadehlerini de hemen doldurmasını ister. Şairler çoğu yerde şarap sözcüğünü hiç kullanmadan sadece dolu ile şarap dolu kadehi kastederler. Bu nedenle dolu sözcüğü beyitlerde bir kadeh çeşidi olarak karşımıza çıkar.

Tolü üzre bûse alınur müdâm
Yeter 'âşika bûse-i la'l-i câm (Atâî, M.956)
Sâkî demidir yûriye sâgar
Lutfunla ayaglana tolular (Riyâzî, M.101)
Ne denlü pîr ise her ak sakallu
Yeter gözlük yerine iki dolu (Revânî, M. 356)

Kadehten şarap içmek yerine çoğu yerde buse almak, kadeh öpmek ifadeleri kullanılır, burada da şair âşığa la'l renkli kadehi öpmenin yeterli olacağını söylüyor. Meclis ehli sâkiden her zaman dolu kadeh ister, boş olan kadehleri dolduran sâkî vakti gelince doluları ayaklandırır, dağıtır. Şarap kadehinde her derdin devası vardır, ne kadar yaşlı olsa da her aksakallı yaşlı için gözlük yerine iki dolu içmek yeterli olacaktır; çünkü kadeh görmeyen gözünü açacaktır.

1.23. Zevrâk/Keştî

"Zevrâk; Arapça bir kelime olup küçük gemi, sefine-i sagire manasındadır ki kayık tabir olunur" (Mütercim Asım, 2009: 843). Keştî; "Farsça bir kelimedir, gemi, sefinedir" (Çağbayır, 2017: 879).

Deryâ-yı mülde keştî-i tûfândur kadeh
Ka'r-ı sadefde zübde-i nîsândur kadeh (Bayburtlu Zihnî, TB. 19)

Kadeh, şarap denizinde tufan gemisidir, kadeh sedefin derinliğinde nisan ayının en mühim kısmı yani incidir. Tufan, "her tarafı kaplayacak şekilde sel getiren şiddetli yağmur ve fırtınadır" (Çağbayır, 2017, 1694). Nuh peygamber zamanında imana gelmeyenlerin suda boğulmaları olayı olup bu tufandan yalnızca Nuh'un gemisine binenler kurtulabilmiştir. Nisan ayı ise yağmur, bereket ayı olup sedef bu ayda denizden çıkıp nisan yağmurunu yutar. Nuh'un gemisi şiirlerde kurtuluş, huzura erme ve sığınak simgesidir. Şair beyitte kadehi onları felaketten kurtaracak olan gemiye ve inciye benzetmiştir.

Beni bu sâhil-i gamdan halâs it
Suyunda zevrak-ı câma uyup git (Aynî, M. 401)
Sürüp sâkiyâ zevrak-ı câmı sen
Kıl engüşt-i zîbânı ana dümen (Atâî, M.806)
Zamânıdır yürüt ey sâkî zevrâk-ı câmı
Hevâ-yı lücce-i 'ayşın bu demdür eyyâmı (Yârî, TB. 25)
Bahr oldı akup şarâb-ı gül-fâm
Çekdirse 'aceb mi zevrak-ı câm (Riyâzî, M. 730)

Klasik Türk şiirinde zevrâk ve keştî kelimeleri kadeh için kullanılmıştır. Kadehin suyla teması, gam ve kederden kurtuluş vesilesi olması, sâkinin kadehi yürütmesi, gül renkli kadehin deniz olması kadeh-gemi benzetmesini kuvvetlendirmiştir. Bu kadeh çeşidi örneklerde de görüldüğü gibi "derya, deniz, sahil, dümen, lücce, bahr" kelimeleriyle birlikte kullanılmış, tenasüp sanatı yapılmıştır.

1.24. Zücâc

Sırça; "cam, şîşe" anlamına gelir. (Devellioğlu, 2004, 1192)
Kanı sâkiyâ ol mülevven zücâc
Bize mül-i sâfî ile kıl 'ilâc (Atâî, M. 1210)
Kanı sâkiyâ bâde ile zücâc
Gönül itdi anun ile imtizâc (S.Feyzî, M. 348)

Yine sâkiyâ ol mülevven zücâc

Alışdurmüş âteşle hayli mizâc (Ş.M.Allâme, M. 32)

Şair, sâkîden renkli kadehi istiyor ki bu saf şarap içenlere ilaçtır. Şarap, su ve ateşin imtizacıdır burada şarap ve kadehle gönül imtizac etmiştir, iyi anlaşmıştır; o renkli kadehin mizacı ateşe oldukça çok alışmıştır veya ateşle o kadar çok benziyor ki ateşle birbirine karışmıştır.

2. Kadeh İle İlgili Benzetmeler

2.1. Ârâyiş

Ârâyiş; "süs, süsleme" demektir (Kanar, 2015, 20). Meclisi oluşturan unsurların en önemlilerinden olan kadeh, aynı zamanda meclisin süsüdür. Beyitte şair kadehin meclisin süsü olmasını daha da genellemiş ve onu fâni olan bu dünyanın süsü olarak görmüştür.

Sâkî getir ol sâgar-ı nûr-efşânı

Kim câmdur ârâyiş-i kasr-ı fânî (Atâî, M.971)

2.2. Arûs

Arûs, gelindir. Gelinlerin yüzünün örtülü olmasından yola çıkarak şair böyle bir ilgi kurmuştur, şarap kadehin gül renkli yüz örtüsüdür. Bu durumda kadeh de şiirlerde daha çok süs, güzellik, ziynet sembolü olarak kullanılan geline benzetilmiştir.

Kanı ol 'arûs-ı şeb-i 'izz ü nâz

Ki gül-gün tütukla olur cilve-sâz (Hâletî, M.90)

2.3. Aşk

Şarap, şiir başta olmak üzere diğer edebiyat ürünlerinde de aşk, muhabbet ve sevdâyı anlatmak için kullanılır. Aşkın insanı kendinden geçirici özelliği, mest ediciliği ve dünyada hiçbir şeyde bulunmayacak derecede keyif vericiliği şarapla olan benzerliğini kuvvetlendirir. Aşk da tıpkı şarap gibi insanı kendinden geçirir. Şairler şarabın bu özelliğini kadehe de atfetmişler ve mecaz-ı mürsel yoluyla iç-dış ilişkisinden yola çıkarak kadehle aşk arasında ilişki kurmuşlardır.

Aşk kadehinden içen şair, sarhoş ve uyanırken içtiği şarabın tesiriyle aşkın adını anlatmaya başlar. Aşk kadehiyle kendinden geçen şairin ayaküstünde duracak gücü kalmamıştır. Aşk kadehi eğer bu kadar dönmeseydi sevgilinin bakışı da böylesine baygın olmazdı, sevgili devreden kadehi takip edince sersem olmuştur; çünkü kadeh hiç durmadan dönmektedir. Aşk kadehinin tutkunu olan gönül gece gündüz her daim aşk sarhoşu olur. Sâkî aşk kadehini eline alınca aşkın kötüye çıkmış adını da mest eder, adı kötüye çıkmış olan aşkın sarhoşu aşk kadehinden hakikat şarabı ister. Aşk kadehi var olursa o sefa veren kadehten içen sevgilinin sarhoşu olur. Aşk kadehinin verdiği sersemlikten yorulan şair, sâkîden bu humarı dindirecek bir kadeh daha ister, şarabın verdiği sersemlikten şairler yine şarapla kurtulur. Nazlanıp, tok gözlülük edip daha fazlasını istemeyen şuh kişiye rağmen âleme hayat veren aşk kadehidir.

Gel ey sâkî tolandır câm-ı 'aşkı

İdem ser-mest ü zinde nâm-ı 'aşkı (Aynî, M. 1322)

Beni câm-ı 'aşk itdi âşüfte-hâl

Ayag üstine turmaga yok mecâl (Atâî, M. 1477)

Ger olmasa câm-ı 'aşk gerdân

Mest olmaz idi nigâh-ı cânân (Riyâzî, M. 407)

Gönül mest-i peymâne-i 'aşk ola

Şeb u rûz mestâne-i 'aşk ola (S.Feyzî, M. 307)

Ele al sâkiyâ şol câm-ı 'aşkı

Yine mest eylegil bed-nâm-ı 'aşkı (Revânî, M. 327)

Benem sâkivâ mest-i bed-nâm-ı 'aşk

Hakikat meyinden suna câm-ı 'aşk (Fakîrî, M. 41)

Çeküp câm-ı safâyı mest-i yâr ol

Sana var eylesün peymâne-i 'aşk (Rüşdî, M. 42)

Sâkî bana bir kadeh yetişdür

Öldürdi humâr-ı sâgar-ı 'aşk (Fevzî, TB. 49)

Câm-ı 'aşkıdır dem-â-dem 'âlemi ihyâ iden

Meşreb-i şuhun egerçi semt-i istignâdadır (Kâzım Paşa, TB. 22)

2.4. Ateş/Ateş Ocağı

Şarabın su ve ateşin karışımı olduğu ve bununla ilgili çok sayıda benzetmelere konu olduğu bilinir; şarap ateş, kadeh ise ateş ocağı olarak ifade edilir. Şarabın ateşe benzerliği rengi, tesiri ve hararetiyle ilgilidir.

Şarap ateş olunca şarabın içinde bulunduğu kadehte ateş ocağı olacaktır. Şair ateş kadehi ifadesiyle mecaz-ı mürsel yaparak şaraba da işaret etmiş olabilir.

Ol sâgar-ı âteşini gezdür
Ol micmer-i 'anberini gezdür (Fâ'izî, M. 35)
O sâgar kim içinde âteş-i ter
Virür mihr-i sipihre revnak u fer (Aynî, M. 948)
Bu âb u tâb ile âteş ocağı
Harâmî-zâde duht-ı rez yatağı (Aynî, M.956)

2.5. Çâh

Çâh, "kuyu, çukur" demektir (Devellioğlu, 2004, 151). Kuyudan çektikçe su gelir, kadeh çektikçe de boş olan kadeh gider dolusu gelir, bu sebeple kuyu ile kadeh arasında benzerlik kurulur.

Gör feyzini câm-ı gussa-gâhın
Çekdikçe gelür suyu o çâhın (Riyâzî, M.707)

2.6. Dide

Gözyaşı kırmızı renkte olması ve gözden aşağıya akması sebebiyle şarapla benzerlikler gösterir, şarap gözyaşına benzetilince kadehte göz olur. Göz, gözyaşı şarabıyla ağzına kadar dolu bir kadehtir. Sine def, ah u feryatlar keman ve neydir; göz minâ kadeh, ayrılık sebebiyle akan gözyaşı ise orada şaraptır. Kırmızı şarapla dolu olan şarap kadehi kanla dolu gözümüzle aynıdır.

Şarab-ı eşk ile pür câm-ı dide
Bürehne-pây u 'uryân ser-güşâde (Aynî, M.1367)
Sine def nâle kemân u âh ney
Dide minâ eşk-i vuslât anda mey (S.Celâleddin, M.127)
Bu dide-i pür-hûnumuzun 'aynı degül mi
Gör bâde-i sürh ile tolu câm-ı şarâbı (Feyzî-i Kefevî, TC. 36)

2.7. Dürbin

Dürbün, uzaktaki cisimlerin görüntülerini büyüten ve yakınlaştıran alettir. İçi şarap dolu kadehe bakan kişi yalnızca kendini değil, bütün cihanı görür, dürbünle de uzaktaki bütün eşya ve nesneyi, varlığını görebilir.

Ne sâgar hemân dūr-bîn-i safâ
Gönül seyr ide 'âlemi daimâ (S.Feyzî, M.94)

2.8. Elmas

Elmas, kıymetli bir cevherdir. Kadehlerin elmas, mücevher vs. gibi kıymetli taşlarla süslü olması ve kadehin kıymetini belirtmek için bu tarz benzetmeler çok sık kullanılır. Sâkînin sunduğu elmas kadeh içinde dalgalanan saf şaraptır, elmas kadeh içinde şarap yakuta, nurlar içinde goncaya benzetilmiştir. Şair sâkîden saf şarabı mücevher kadehe koymasını, padişahlara yakışır şekilde şarabı vermesini istiyor.

Sâkî vir ol piyâle-i elmâsa ferr ü tâb
Elmâs içinde mevc ura ammâ ki la'l-i nâb (Şeyh Gâlib, TB. 1)
Elmâs içinde yâkût envâr içinde gonca
Cevherde âb-ı cârî minâda rûh-ı sârî (Namık Kemal, K.18)
Mülükâne vir ey sâkî şarâbı
Mücevher sâgara ko âb-ı nâbı (Aynî, M. 141)

2.9. Fener

Kadeh genellikle meclisi aydınlatan, ışık veren kavramlara benzetilmiştir. Bazen bir güneş, ay; bazen yıldız, fener, mum olarak karşımıza çıkar.

Sebûdan akındı akar daimâ
Bogaz'da fenerdür kadeh gûyiyâ (Atâî, M.954)
Fanus, "süslü ve ayaklı fener" (Çağbayır, 2017: 487) anlamındadır. Şair burada kadehi gece ve gündüz her daim sönmeden yanan bir hayal fanusuna/fenerine benzetmiştir.
Hemân mânend-i fânûs-ı hayâlî
Yanar sönmez döner rûz u leyâlî (Aynî, M. 963)

2.10. Fitne

Fitne, “baştan çıkarma, imtihan, bela, insanları birbirine düşürmek suretiyle yaratılan geçimsizlik, kargaşa” gibi anlamlara gelir (Çağbayır, 2017, 513). Ahir zaman, dünyanın son günleri, âlemin ve insanın fâni olduğunu kabul eden dinlerde dünya hayatının kıyametten önceki son zamanlarını ifade eder. Ahir zamanda birçok karışıklıklar çıkacağı ve fitneler kopacağı bilinmektedir. Mecliste fitne sebebi kadehin dolaşmasıdır; kadeh elden ele gezerken ortalık karışır, bu sebeple şair ortalığı karıştıran kadehi ahir zaman fitnesine benzetmiştir.

Perîşân ider bezmi rıtl-ı girân
Odur fitne-i devr-i âhir-zamân (Atâî, M. 967)

2.11. Gonca

Gonca, gül tomurcuğunun henüz açılmakta olan hâlidir. Güzel kokusu ve çeşitli renkleriyle insanı kendine hayran bırakan bu çiçek klasik Türk şiirinde çoğu yerde benzetme unsuru olarak karşımıza çıkar. Gül renkli şarap düşkünleri gonca gibi kadeh ellerinde olunca mutlu olurlar, şarap kadehi bazen goncadır bazen de açılmış beyaz güldür.

Bütün reng-i gül-âsâ mey-perestân
Çü gonca elde sâgar şâd u handân (Aynî, M. 845)
Geh gonca olup o sâgar-ı mül
Gâh olur idi açılmış ak gül (Riyâzî, M. 653)

2.12. Gönül

Gönül aşkın yaşandığı, bütün duyguların hissedildiği yerdir, şarap aşka benzetilince şarabın içinde bulunduğu kadeh de aşkın yaşandığı yere gönle benzetilecektir. Gönül kadehi aşk şarabıyla ağzına kadar dolu olunca gönül şükürler olsun ki istediğine erişir. Aşkın gönül yakan kadehi içilince aşk naraları arşa kadar çıkar. O kadehten içilen şarap gönül kadehini daima mest eder, onun içmesi helal ve tövbesi belki de haramdır. Burada bahsedilen kadeh ilahi aşkın kadehi olmalıdır, içmesi helal ve tövbesi haram olan Allah aşkıyla yanan gönülü temsil eder.

Leb-â-leb mey-i ‘aşk ile câm-ı dil
Bi-hamdillah âmâdedür kâm-ı dil (Atâî, M. 1411)
Kamî sâkiyâ câm-ı dil-sûz-ı ‘aşk
Ki çarha çıka na’ra-i ‘aşk ‘aşk (Atâî, M.1440)
Ol câmdan ki câm-ı dili mest ide müdam
Şürbi helâl ü tevbesi belki ola harâm (Neş’et, TB. 12)

2.13. Gül

Çiçeklerin yansıttığı sembol dünyasını edebiyatta en çok şiirde görmekteyiz. Klasik Türk şiirinde bir içki meclisi varsa orada mutlaka gülden bahsedilir. Gül rengi, kokusuyla şaraba; şekli itibarıyla ve içindeki şarabın özellikleriyle de kadehe benzetilendir. O parlak kadeh daima gül yapraklarının döküldüğü bir güldür. Kadehe kimi kadeh kimi mül der, kim ne derse desin menekşe kokulu taze bir güldür. Gül gibi kadehi devamlı elinden düşürme çünkü o meyve veren fidan iki büklüm yaşınının esasıdır. Gül gibi olan kadehi her zaman renkli su ile dolu tutmak gerekir, eğer şarap olmazsa kadeh suyu çekilmiş soluk bir gül gibi olur.

Bir güldür o sâgar-ı dırahşân
Gül-bergi olur müdâm rîzân (Riyâzî, M. 338)
Ana kim dir kadehdür yâ bu müldür
Benefşe kohulu bir tâze güldür (Revânî, M. 339)
Düşürme gül gibi câmu müdâm destünden
‘Asâ-yı pîr-i dü-tâdur o nahl-ı bâr-âver (Yârî, TB. 67)
Tolup âb-ı rengîn ile şişeler
Gül-i cam turmak gerek tâze ter (Atâî, M. 960)
Mey olmazsa sâgar ne ragbet bulur
Gülâbı alınmış soluk gül olur (Atâî, M.961)

2.14. Hatem

Hatem; “mühür, üstü mühürlü yüzüktür” (Devellioğlu, 2004, 339).
Elünde sâkiyâ tut sâgar-ı Cem
Süleymân’un gerek destinde hâtem (Memdûh, TB. 1)

Ey sâkî, Cem'in kadehini elinde tut ki Süleyman'ın elinde mühür gerekir. Süleyman'ın mühürü, söz ve hüküm sahibi olmayı ifade eder. Cennetten Rıdvan'ın hediyesi olarak büyük meleklerin ona sundukları bu yüzükle Süleyman cinler, şeytanlar ve perilere hükmeder. "Mühür kimdeyse Süleyman odur." sözü de buradan gelir (Yıldırım, 2008, 647).

O câm-ı bâde kim feyz-âver-i Cem
Yed-i sâkide bir yâkût hâtem (Aynî, M.947)
Ol câm ki şeb-çirâg-ı cândır
Ehl-i gama hâtem-i emândır (Fâ'izî, M.86)

Sâkî Cem'in feyzini getiren şarap kadehini elinde tuttuğu sürece dönemin Süleyman'ı olacaktır, kadeh sâkînin elinde yakut bir yüzüktür. O kadeh ki canın kandilidir, gam ehline güven veren mühürdür. Yüzüğün üzerinde yer alan taşlar çoğunlukla la'l ve yakuttan olur. Kadehin üzerinde de hem kıymetli taşların yer alması hem de içinde la'l ve yakut gibi şarabın olması kadehin mühüre benzetilmesini sağlamıştır.

2.15. Havz-ı Kevser

Havz-ı kevser, Hz. Muhammed'in ahirette ümmetiyle yanında buluşacağı söylenen havuz ve nehirdir. Bu havuzun suyundan içenin ebedî olarak susamayacağı söylenir (Ertürk, 1997, 546). Havz-ı Kevser'in içinde kevser suyu vardır, kadehin içinde de şarap olduğu için ve dünyada iken cennet zevkini yaşattığından kadeh Havz-ı Kevsere benzer.

Cinân zevkin bulur nûş eyleyenler
Kadeh'aynıyla havz-ı kevser olmuş (Memdûh, TB. 43)

2.16. İlaç

Eski dönemlerden beri şarabın ilaç olarak kullanıldığı bilinir. İslamiyetin şarabı yasaklamasıyla birlikte bu durum da ortadan kalkmıştır (Bayındır, 1980, 6). Şarap aşk hastasının derdinin dermanıdır, tıp ilaçlarıyla çare bulunmayan aşk derdinin devası şaraptadır. Şairler şarabın içinde bulunduğu kadehi de mecaz-ı mürsel yoluyla ilaca benzetmişlerdir.

İder haste-i 'aşka feyzin revân
Meded câm pek ola câmun hemân (Atâî, M. 941)

2.17. Kân

Kân; "kaynak, maden ocağı veya kuyusu, bir şeyin bol bulunduğu yer veya kimse" demektir (Çağbayır, 2017, 822).

Müreccah câm-ı Cemşid'e be-her-hâl
Mekân itmiş anı yâkût-ı seyyâl (Aynî, M. 960)
Sâkî şarâb yâkût ana kândur kadeh
Elmâs piyâle bâde bedahşândur kadeh (Bayburtlu Zihnî, TB.17)

Şarap yakut gibi değerli bir madene benzetilince kadeh de bu madenin kaynağı, menbası olacaktır. Bedahşân, bir kısmı Afganistan bir kısmı da Tacikistan sınırları içinde kalan Diyar-i Bedahş diye de bilinen bölgedir. Çok eski zamanlardan beri "bedahş" denen yakuta benzeyen la'l taşının buradan çıkarıldığı bilinir. Tarih boyunca yakut ocakları, altın ve gümüş madenleriyle ün yapmıştır (Şentürk, 2017, 145).

2.18. Kandil

Kandil aydınlatma işinde kullanılır, özellikle cami gibi büyük alanlarda aydınlatma işi oldukça zordur, bu gibi alanlarda iç içe geçmiş çemberlere kandiller konularak aydınlanma sağlanır. Kadeh de meclis gibi büyük bir alanı aydınlattığından kandile benzetilir, kadeh kandilinin aydınlatmadığı gönül meyhanesinin parlaklığı tamam olmaz, eksik kalır.

Eger rûşen itmezse kandil-i câm
Olur revnak-ı deyr-i dil nâ-tamâm (Hâletî, M.69)

2.19. Kevkeb/Necm

Yıldızlar parlaklıkları, ışık verici veya değerli olmaları sebebiyle birçok yerde farklı objelere benzetilen olmuştur. Kadeh de bu değerli objelerden biri olduğundan şairler kadehi de yıldız gibi tahayyül etmişlerdir. Bir gökyüzü tasviri yapar gibi meclisin hazırlığını anlatan şair, meclis hazır olunca şarap kadehinin de yıldız misali dizildiğini söyler. Gam gecesinde seher yıldızı gibi olan altın kadeh ortaya çıksın, gamlı gönülleri gamdan kurtarsın.

Olup meclis müheyâ vü müretteb

Dizilsün sâgar-ı mey misl-i kevkeb (Aynî, M.1110)
Tulû' eylesün sâkiyâ câm-ı zer
Şeb-i gamda mânend-i necm-i seher (Atâî, M.1121)

2.20. La'l

La'l, kırmızı renkli değerli bir taştır. Şarap renk ve değer itibarıyla la'l'dir, şarap kadehin içinde bulunduğu kadeh la'l gibi olan şaraba doymuştur; bu nedenle kadeh suya karışmış bir la'l olarak karşımıza çıkar.

Sâkiyâ tut manga câm-ı mey-i nâb
Câm-ı mey dime ki la'l-i sır-âb (Nevâî, M.42)

2.21. Lale

Çiçekler Osmanlı şiirinde her dönemde kendine yer bulur. Lale, klasik Türk şiirinin gülden sonra en önemli çiçeğidir. Şiirlerde lale bazen kadehin içindeki şarap bazen de kadehtir, bu benzetme lalenin rengi ve şekli dolayısıyla yapılmıştır. İşret mevsimi olarak da bilinen bahar mevsimi geçicidir bu nedenle fırsatı değerlendirmek, lale gibi kadehi elden bırakmamak gerekir. Erguvan renkli şarabı şişede görmek lazım, şarap kadehi dolu olduğunda tıpkı bir lale gibidir. Lale kadehten şarap içince çemenin yanağı gül gül kızarır, bahar mevsiminde çemende güllerin açılmasını şair lale kadehten şarap içmeye bağlar. Güllerin açılma mevsimi olan bahar mevsimi aynı zamanda işretin de mevsimidir, güllerin açılıp, pasının gittiği mevsimde lale renkli kadeh de gelir.

Lâle-tek koymagıl elünden câm
Var iken fırsat eyle 'ayş-ı müdâm (Fuzûlî, M.37)
Görün şişe ile mey-i ergavân
Tolu câm-ı mey lâle oldı hemân (S.Feyzî, M. 353)
Lâle kadehinden içdiler mül
Ruhsâr-ı çemen kızardı gül gül (Sabûhî, M. 22)
Kanı sâkiyâ sâgar-ı lâle-reng
Açıldı gülün sâgarı gitdi zeng (Atâî, M. 968)

2.22. Mâh/Meh

Kadeh, parlaklık ve ışık saçan yönüyle aya benzetilmiştir. Sefa meclisinde devreden kadeh karanlık gecede ay gibi ışık saçar, işret gecesinin ışık saçan ayı kadehtir. İşret gecesinde yeni ay gibi olan kadeh mutlaka gereklidir. Meclisin kadehi eksik olduğunda sâkîden ışık saçan ay nerede diye sorulur, çünkü kadeh meclisin ışığıdır. Mecliste oturma düzeninin halka şeklinde olduğu söylenir, kadeh meclise ışık saçan bir aydır, meclis halkası da ayın etrafında görülen ışıklı halkadır, meclis ehli kadehin etrafını kuşatmıştır. Ağlayan gönle sunulan şarap karanlık gecede mehtap yani ay ışığıdır.

Kanı sâkiyâ mâh-ı pertev-feşân
Ki bu meclisün câmı eksük hemân (Atâî, M.754)
O sâgar misâl-i meh-i tâb-dâr
K'ola halka-i bezm ile hâle-dâr (Cem'î, M.42)
Meded sun dil-i zâra câm-ı şarâb
Şeb-i zulmet içre odur mâh-tâb (S.Feyzî, M.182)

2.23. Mahbûb/Hûb

Gönül her daim sevgiliyi arzular; çünkü sevgili gönlü ferahlatır, bütün üzüntü ve kederi unutturur. Gönle ferahlık, keyif ve parlaklık vermeleri kadeh ile sevgilinin ortak yönüdür. Bu nedenle kadeh gümüş tenli sevgilidir.

Eger benzemese ol gül-'izâra
Anı çekmezdi 'âşıklar kenara (Revânî, M. 340)
Mülâyim sîm-ten mahbûba benzer
Öpüşmekden safâli hûba benzer (Revânî, M.34)
Mülâyim güzeldür ayagını öp
Zenah-dânın ohşa dudagını öp (Atâî, M. 957)

Eğer o gül yanaklı bir güzele benzemeseydi âşıklar onu kenara çekmezdi. Kadehten şarap içen herkesin dudağı kadehe değer, kadeh bu durumdan rahatsız değildir ki sürekli boş kadeh gider, dolu gelir. Bu sebeple şair burada kadehi öpüşmekten keyif alan bir güzele benzetmiştir. Kadehten şarap içmek yerine çoğu yerde şairler kadeh öpmek tabirini kullanır, bu sebeple kadeh öpülen mülayim bir güzele benzetilir.

2.24. Mihr/Âfitâb

Gökyüzünde güneş nasıl dönüyorsa şarap kadehi de mecliste öyle döner. Güneş dünyanın etrafında dönmektedir, bu durum kadehin mecliste devretme hadisesini akıllara getirir. Bu nedenle beyitlerde güneş-kadeh benzetmesi yapılır. Kadeh parlaklığı, yakıcılığı ve elden ele dolaşması nedeniyle güneşe benzetilir.

O câmdır şeb-çerâg-ı nûr-ı a'zam
O câmdır mihr-i pür-nûr-ı mu'azzam (Rüşdi, M.10)
Sâkî getir ki devr ide ol câm-ı âfitâb
Âsâr-ı feyze kâbil ola bezm-i mah-tâb (Belîg, TB. 1)
Sipîhr-i bezmün ey sâkî-i meh-rû
O mihr-i câmın it bâdeyle memlû (Aynî, M. 259)

2.25. Mir'ât/Âyîne

Aynanın, karşısındakini gösterme ve yansıtma özelliği vardır; o aydınlık, parlak ve lekesizdir. Kadeh için dünyayı gösteren "cihân-nümâ" ifadesi kullanılır, bu nedenle kadeh de bir ayna özelliği gösterir. Bu içi şarap dolu aynalaşan kadehte görünen yalnız kişinin kendi değil, bütün kâinatır. Kadeh, sâkinin elinde ay ve güneşten daha parlak, âlemleri gösteren ışıklarla dolu bir ayna olup gönül ülkesini gösterir. Kadeh aynası elinde olunca bütün herkes eline bakar, çünkü elindeki çok kıymetlidir ve herkes ondan nasiplenmek ister. Kadeh cihanı gösteren bir aynadır, görünmeyen, gizli yüzün yansımaları getirir. Buradaki kadeh, âlemleri gösteren Rabbin yüzünün aynası, vahdeti işaret eden kadeh olmalıdır. Bu kadehten içenin gönül gözü açılır, görünenlerin ötesinde görünmeyen ne varsa hepsini görür.

Yed-i sâkîde mir'ât-ı celîdir
Meh ü hurşîdden o müncelîdir (Aynî, M.1017)
O sâgar ki âyînedür pür-ziyâ
Gönül mülkine oldu 'âlem-nümâ (Fakîrî, M.65)
Elüne ola tâ ki mir'ât-ı câm
Elüne bakarlar senün hâs u 'âm (Atâî, M.823)
Câm âyîne-i cihân-nümâdır
'Aks-âver-i çihre-i hafâdır (Hüznî, M.25)

2.26. Nikâb

Nikâb; "yüz örtüsü, peçe, perde" anlamına gelir (Devellioğlu, 2004, 836). Şarap üzümün kızı olunca kadeh o kızın yüzünü örten örtü olur.

Nikâb-ı çihre-i bintü'l-'inebdir
İzâr-ı nev-'arûs-ı pür-tarabdır (Aynî, M.955)

2.27. Pervâne

Şem', mum, ışık; pervâne geceleri bu ışığın etrafında dönen küçük kelebeğdir. Pervâne, mumun etrafında döner ve sonra kendisini mumun alevine bırakır, klasik Türk şiirinde genellikle aşkı uğruna ölmeyi göze alan bir âşığı temsil eder. Kadeh elden ele mecliste dolaştırılması, dönmesi yönüyle pervaneye benzetilmiştir.

Fetîl-i şem'a-i sahbâyı yandır
Gice pervâne-i câmu tolandır (Aynî, M.1214)

2.28. Rakkas

Meclis unsurları arasında musiki, nağme ve rakkastan da bahsedilir. Tam bir meclis tasvirinin yapıldığı sâkî-nâmelerde bazen sâkî bazen de kadeh meclisi baştanbaşa dolaşması sebebiyle rakkasa benzetilir. Kadeh meclis içinde durmadan döner, devreder bu yönüyle şairler kadehi rakkasa benzetirler.

'Aceb bî-bedel meclis-i hâsdur
Piyâle o bezm içre rakkâsdur (S.Feyzî, M.229)

2.29. Taç

Taç, hükümdarların başlarına giydikleri mücevherli ve kıymetli taşlarla süslü başlıktır. Kadeh çok değerli olduğundan baş üstünde tutulur bu nedenle edebiyatta birçok yönden şairlere konu olan Cem Sultan'ın meşhur tacına benzetilmiştir. Cem, Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılır. Fağfur, Çin hükümdarlarına verilen isimdir, rivayete göre Nuh peygamberin torunu olan Eşkan'ın soyundan gelme bir padişaktır. Feridun ise Pişdadiyan sülalesinin altıncı hükümdarı, İranlı meşhur padişaktır. Edebiyatta adalet timsali olarak adı anılır (Pala,

2004). Kadehin bu kadar meşhur padişahların tacına benzetilme sebebi kıymetinin daha iyi anlaşılması içindir. Kadeh, Cem ve Fağfur'un tacıdır bu sebeple baş üstünde tutulması gerekir. Feridun ve Cem öldü, gitti mutluluk sâkinindir; çünkü devletin tacı olan kadeh onun elindedir.

O sagâr idi tâc-ı Fagfûr u Cem

Başıyla berâber tutar dem-be-dem (S.Feyzi, M. 136)

Sâkiyâ sun câmu kim lutf-ı mürüvvet sendedür

Gitdi Cemşid ü Feridûn tâc-ı devlet sendedür (Kelîm, TB. 53)

2.30. Tespih

Tespih, çeşitli dini sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan araçtır. Kadeh, her daim elde olduğundan bu yönüyle zikredenlerin ellerinden düşürmediği tespihe benzetilmiştir.

İçürdi çün şarâb-ı la'l-fâmı

Ele tesbîh diyü sundı câmu (Revânî, M.51)

Sonuç

Klasik Türk şiirini anlamak öncelikle onu oluşturan yapı taşlarını gerektiği gibi tanımakla mümkündür. Klasik Türk şiiri geleneğinde eline kalemi alan şairin şarap ve şarapla ilgili unsurlardan bahsetmesi bir gelenek hâlini almıştır. Bu şiir geleneğinde sâkî-nâmeler, sâkî, şarap, kadeh, meclis gibi kavramları bütün detaylarıyla anlatır. Bu çalışma klasik Türk şiirinin önemli türlerinden sâkî-nâmelerin muhtevasını belirleyen önemli unsurlardan kadehin metinlerde taranıp, isim ve çeşitlerinin, benzetme unsurlarının tespiti sonucu oluşturulmuştur. Çalışma neticesinde kadehin aynı anlama gelen ayak, câm, sâgar, piyâle, peymâne, kedû, minâ, zücâc, keşti vs. gibi birbirinden farklı isimlerle anlatıldığı görülmüştür. Sâkî-nâmelerde kadeh, eş anlamlıları arasında en çok câm ve câm-ı Cem, câm-ı ruşen, câm-ı sefa, câm-ı billûr gibi yapı ve benzetmelerle karşımıza çıkar. Bu türde önemli bir yere sahip olan kadeh, çeşitli benzetme ve hayallerle bir araya gelerek farklı tamlama ve isimler oluşturmuştur. Gül, gonca, hatem, ay, güneş, lale, taç, tespih gibi unsurlara benzetilen kadeh kıymet, itibar ve güzellik, renk, şekil gibi özellikleriyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Yapılan benzetmelerde yalnızca kadehin kendisi değil içinde bulunan şarabın da çeşitli özelliklerinden yola çıkılarak benzetmelerin yapıldığı görülür. Kadehle ilgili benzetmeler çoğunlukla bilinen ve yaygın benzetmeler olup farklı hayal ve teşbihlere de rastlanır. Kadeh, sâkî-nâmelerde zengin anlam dünyası olan bir unsur olarak metinlerdeki kelime kadrosu arasında ilk sıralarda yer alır. Sâkî-nâmelerde kadeh, gerçek ve tasavvufi anlamlarda kullanılmıştır. Çalışmamızda kadehin tasavvufi anlamı da verilmiş, tasavvufi ipuçları olan bazı beyitler kelimenin bu anlamına uygun düşecek şekilde açıklanmıştır. Böylece kadehin klasik Türk şiirinde olduğu gibi sâkî-nâmelerde de hem gerçek hem tasavvufi anlama sahip kelimelerden biri olduğu görülmüştür. Bu durum İslam toplumunda yaşayan gerçek anlamıyla düşünüldüğünde şarap, kadeh ve meyhaneden uzak duran birçok şairin bu kelimeleri tasavvufi manada kullanmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet (2012). *Osmanlı Edebiyat- Tarih- Kültür Araştırmaları-Sâkî-nâmeler-*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2003). *Aynı Sâkinâme*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bayındır, Abdülaziz (1980). "İslam Açısından Sarhoş Edici İçkiler", *İslam Medeniyeti Mecmuası*. CIV. ss.3-17. İstanbul.
- Canım, Rıdvan (1998). *Türk Edebiyatında Sâkî-nâmeler ve İşret-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2017). *Ötügen Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Cebecioglu, Ethem (1989). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Donuk, Suat (2012). "Şerh-i Du'a-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012, p. 1599-1629, Ankara-Turkey.
- Ertürk, Mustafa (1997). "Havz-ı Kevser" mad. *DİA*.(c.16, ss.546-549). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Kallek, Cengiz (2008). "Ritl" mad. *TDVİA*.(c.35, ss. 52-55). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Kanar, Mehmet (2015). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (1993). "Câm" mad. *TDVİA*. (c.7, ss. 41-42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Kuzubaş, Muhammet (2009). *Sâkinâme (Nev'i-zâde Atâyî)*. İstanbul: Etüt Yayınları.
- Levend, Agah Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mütercim Asım (2014). *Kamusul-Muhit Tercümesi*, Haz. Mustafa Kaç, Eyyüp Tanrıverdi, (c.6, s. 5802). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şemsettin Sami (2010). *Kâmûs-ı Türkî*. Haz. Paşa Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şentürk, A. Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu I*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu II*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Tarama Sözlüğü* (1983). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstüner, Kaplan (2014). *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.